

MIKA AALTONEN

Suomalaisen johtamisen kuvia Kalevalassa, Vänrikki Stoolin tarinoissa, Seitsemässä veljeksessä ja Tuntemattomassa sotilaassa

TIIVISTELMÄ

Myytit auttavat ihmistä jäsentämään häntä ympäröivää maailmaa, mutta samalla ne rajaa- vat sitä. Myytit poimivat niiden käsittelemistä asioista tiettyjä piirteitä ja jättävät toiset piirteet huomiotta. Alunperin myytit esitettiin kuvataiteen, riittien ja rituaalien muodossa. Nykyään kaunokirjallisuus ja myytit ovat kietoutuneet toisiinsa. Folkloren alueella sanataide ja mytologiat vaikuttavat toisiinsa erityisen aktiivisesti. Väitetään myös, että erityisesti suomalaiset ovat tallentaneet mytologiansa erityisen tarkasti kansanrunouteensa. Tässä kolumnissa tarkastelen johtamista Kalevalassa, Vänrikki Stoolin tarinoissa, Seitsemässä veljeksessä ja Tuntemattomassa sotilaassa esiintyvien johtamisen kuvien avulla. Avainsanat: Myytti, johtaminen, folkloristiikka.

1. Myyttien suhde niitä ympäröivään todellisuuteen

Johtamis- ja organisaatioteorioiden kenttä on muutoksen tilassa. Joka vuosi esitellään uusia paradigmoja, uusia teorioita ja uusia kompetenssialueita, jotka johtajien tulisi hallita. Tämä asettaa suuria vaatimuksia kaikille ihmisille, jotka yrittävät pysyä alati kasvavan tietovirran vauhdissa mukana. Morgan (1997, 375–376) ehdottaa, että johtajien pitäisi päästä pinnan alle ja ymmärtää tapahtumia syvemmällä tasolla. Viime kädessä ymmärrys on kokonaisuuden käsittämisen varassa ja sen monestako eri relevantista osasta kokonaisuus muodostuu. Aito ymmärrys pureutuu aina pintatason näennäistä monimutkaisuutta syvemmälle ja paljastaa syvätason olemuksen.

Liiketaloustieteen parissa on pitkään vallinnut oletus, että kaikki yrityksissä tapahtuva toiminta, myös johtaminen, on rationaalista. Tämä kolumni näkee johtamisen osana yhteistä, usein sumeaa ja jopa emotionaalista kulttuuria. Tätä suomalaisen kulttuurin jäsenille yhteistä, osittain myyttistäkin, perustaa etsitään Kalevalasta, Vänrikki Stoolin tarinoista, Seitsemästä veljeksestä ja Tuntemattomasta sotilaasta.

Nykyään myytillä tarkoitetaan järkevän ja todentuntuista käsitystä mistä tahansa inhimilliseen elämään kuuluvasta asiasta. Myytin uskotaan esittävän totuuden ja kertovan jotain oleellista asioiden laadusta, siitä miten asiat ovat nyt ja miten ne ovat aina olleet. Usein jouduttuaan tarkemman tarkastelun kohteeksi myytit paljastuvat paikkansapitämättömiksi. Myytti on siis järjen muodon ottanut diskurssi, jonka totuudella tai epätotuudella ei sinänsä ole merkitystä (Barthes 1990, xi). Lisäksi voidaan todeta, että myytit ovat malleja, joiden avulla ihminen tulkitsee näennäisesti rationaalista toimintaansa (Greimas 1980, 209). Koska myytit ovat hyvin yleisiä ja laajalti levinneitä, ihmiset ovat tai teeskentelevät olevansa niistä samaa mieltä.

Alunperin myytillä tarkoitettiin pyhiä kertomuksia siitä, miten asiat ovat saaneet alkunsa. Myytit kertovat alkuajan perustavalaatuisista tapahtumista. Olennaiset tapahtumat ovat aikojen alussa. Ne on tiedettävä, jotta osattaisiin menetellä oikein tässä ja nyt. ”Esimerkiksi myytti ensimmäisestä tulikipinästä on joskus esitetty rituaalipuitteissa: ”Iski tulta Ilmarinen, välähytti Väinämöinen kolmella kokon sulalla...” Tällä tavoin myytti luo mallin kaikille myöhemmille tuleniskijöille ja palohaavan parantajille. Samankaltaisia esimerkkejä elämän eri alueilta löytyy lukemattomia. (Ks. Kuusi & Anttonen 1985, 111–115).

Myytin yleisyys, tunnettuus ja suoruus antavat sille suunnattomasti voimaa. Myytti alistaa muita merkityksiä, se redusoi koskettamaansa todellisuutta. Tästä syystä ihmiset ovat valmiita, useimmiten tiedostamattaan, turvautumaan myyttien tarjoamiin jäsenyyksiin. Myytit vaikuttavat samalla tapaa kuin ideologiat ja uskonnot tarjotessaan jäsenyyksiä jokapäiväisille tapahtumille, mutta toisin kuin ideologiat ja uskonnot, joista ihmiset tietoisesti etsivät toimintamalleja, myytit toimivat salaa, ne jäsentävät maailmaa ihmisten sitä tiedostamatta. Myytit toimivat reduktiivisina malleina, joiden perusteella todellisuutta arvioidaan. Kansalliset myytit, jotka Suomessa on usein tallennettu suomalaisiin eepoksiin, toimivat todellisuuden jäsentämisen pohjana. Todeksi uskotaan se, millä on mallinsa kansakunnan alkuajan tapahtumissa. (Vrt.

Soikkeli 1995, 144–146 & Calvino 1993, 75).

”Sankariepiikka heijastaa kansan tai valtion muodostumisen kannalta historiallisia tapahtumia ja kuvaa ihailtuja kansallissankareita” (Honko 1987, 370). Hongon mukaan myyttien alkujasta viestittämällä tiedolla on vaikutusta nykyistenkin tapahtumien merkitysten selittämisessä. Johtamista tarkasteltaessa on siis otettava huomioon, että ominaisuudet, joita myyttien johtajille on annettu, tilanteet, joita myyttien johtajat ovat ratkaisseet, ja teot, joita myyttien johtajat ovat tehneet, eivät ole menettäneet merkitystään vaan ne muokkaavat edelleen ihmisten käsityksiä ihannejohtajasta ja ovat esimerkkeinä siitä, miten tiettyjä vaikeita tilanteita tulisi ratkaista. Ennen kaikkea myytit vaikuttavat voimakkaasti yhteisten kansallisten arvojen muotoutumiseen.

Myytin erikoisluonnetta selventää myytin ja diskursiivisen kielen vertailu. Vahingin (1995, 97–98) mielestä ihmisellä on kaksi tapaa luoda yhteys toiseen ihmiseen. Hän voi tehdä sen myytin tai diskursiivisen kielen avulla. Myytti on kertomus, joka alkaa tietyllä hetkellä ja pyrkii suuntaamaan kulkunsa sellaiseksi, että se suuntautuu itsestään todellisuuteen. Se kertoo, kuinka ihminen löytää identiteetin aistimuksistaan. Myytti tarjoaa ikuista totuutta vastakohtana diskursiiviselle kielelle, joka edustaa objektiivista, yleistä ja loogista. Diskursiivisen ja mytologisen kielen välillä on dialektinen jännite. Diskursiivinen kieli palvelee ihmisen tarvetta objektiivoitua yhteisössä, kun taas myytit tarjoavat selkeät ja subjektiiviset merkityssisällöt.

Soikkelin mukaan rationaalisen tiedon lisäksi ihminen tarvitsee myyttejä, jotka toimivat rationaalisen ja irrationaalisen, luonnon ja kulttuurin välillä. Lisäksi myytit solmivat ajallisen jatkumon menneisyyden ja nykyhetken sekä nykyhetken ja tulevaisuuden välille. Yleisesti uskotaan, että myytit kertovat ihmisyydestä jotain olennaisempaa kuin muu tieto ja siksi ne ovat erityisen kommunikatiivisia. Tärkeä huomio on, että myytit auttavat rakentamaan yhtenäistä kulttuurista ja kansallista identiteettiä. (Soikkeli 1995, 147).

Esitän kaksi näkemystä siitä, mihin kohtaan inhimillisessä tietämyksessä myytit sijoittuvat. Ensimmäisen näkemyksen mukaan myytit sijoitetaan epistemologiseen kenttään, jota Foucault (1973) kutsuu tiedonarkeologiaksi. Tämä tiedon kenttä hallitsee kunkin kulttuurin kieltä, havaintoja ja arvoja ja luo kulttuurin ihmisille empiirisen järjestyksen, jonka sisällä ihmiset ovat kotonaan. Tämä järjestys on tiiviimpi, arkaaisempi ja todellisempi kuin teoriat, jotka pyrkivät antamaan sille selkeän muodon. Juuri tältä kentältä etsin johtamisen syvempiä nimittäjiä suomalaisessa kulttuurissa.

Foucault’n tiedonarkeologia on samanmuotoinen, vaikka ei identtinen, psykoanalyttikkojen tiedostamattoman käsitteen kanssa. Psykoanalyttisen näkemyksen, erityisesti Jungin näkemyksen, mukaan myytit sijaitsevat kollektiivisessä tiedostamattomassa. Jungin käsitteet tarjoavat Freudin käsitteitä selkeämmän määritelmän myyttien ja mytologioiden sijainnille, koska Freudin jakaessa ihmismielen tietoiseen ja tiedostamattomaan Jung menee vielä pidemmälle ja jakaa tiedostamattomankin kahtia – henkilökohtaiseen ja kollektiiviseen tiedostamattomaan (Aaltonen 1997, 49). Storrin (1973, 38) mukaan myytit sijaitsevat juuri kollektiivisessä tiedostamattomassa ja ne ”heijastavat välittömällä ja spontaanilla tavalla psyykeä missä tahansa annetuissa kulttuurissa” (Jung 1959, xvii).

2. Kansallisten myyttien ja kaunokirjallisuuden suhde

Kirjallisuuden ja mytologian läheisyys kuuluu kaikentyyppisten kulttuurien peruspiirteisiin. Näiden kahden kulttuurialan vuorovaikutus on havaittavissa koko tunnetun historian ajalta. Toisinaan vuorovaikutus voi olla hyvinkin suoraa, kun myytti tallennetaan lähes sellaisenaan kaunokirjallisuuteen, kuten Kalevalan tapauksessa. Kaunokirjallisuus ja myytit vaikuttavat toisiinsa erityisesti folkloren alueella. Tietoisuutensa puolesta folklore on hyvinkin lähellä mytologiaa, mutta taiteellisenä ilmiönä se kuuluu tietysti kirjallisuuden pariin. (Lotman 1995, 55).

Myyttien ja kaunokirjallisuuden suhdetta voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta. Evolutionaarinen tarkastelutapa pitää myyttiä kollektiivisen tietoisuuden kehitysvaiheena, joka edeltää kirjallisuutta. Kirjallisuus on kehittyneempää ja se syrjäyttää myytit. Tavallaan kirjallisuus on tekemisissä hajoavien myyttien kanssa ja myytit ovat ujuttautuneet kaunokirjallisiin teksteihin kirjailijoiden huomaamatta. Niiden olemassaolo paljastuu vasta tarkemman tarkastelun jälkeen. Typologinen tarkastelutapa määrittelee kummankin ilmiön erityispiirteet toisiaan vasten. Mytologia ja siihen perustuva taide määritellään keskenään sekoittuneina ilmiöinä. (Lotman 1995, 55–56). Huomataan, että kirjallisuus ja mytologia ovat toisiaan täydentäviä ja toisiinsa kietoutuneita ilmaisen alueita eikä myyttien alkuperä ole aina läpinäkyvä vaan toisinaan sen löytäminen vaatii suuriakin ponnistuksia.

Väitetään, että suomalaiset ovat erityisen tarkasti tallentaneet mytologiansa kaunokirjallisuudeksi. Haavio (1967, v) toteaa, että ”suomalaiset ovat ikuistaneet kaikki tärkeimmät myyttinsä runoihinsa. Harvoilla kansoilla on niin monipuolista myytistöä kuin suomalaisilla. Itse asiassa tärkeimmät kertomusrunomme ovat taidokkaaseen asuun tallennettuja myyttejä.” Tässä kolumnissa tarkastelen suomalaisesta myytistöstä niitä teoksia, joissa myyttisten johtajien esiintyminen on runsasta, eli Kalevalaa, Väinämöisen tarinoita, Seitsemää veljestä ja Tuntematonta sotilasta.

Myyttinen kaunokirjallisuus on yhteistä omaisuuttamme, johon suhtaudutaan, jos ei aivan totena niin ainakin ällistyttävän totisesti (Soikkeli 1995, 148). Monille asioille voidaan hakea malleja myyttisistä lähteistä. Tässä yhteydessä tarkastelen johtamisen myyttisiä aineksia.

Nenonen (1998) toteaa, että symbolien ja arvojen merkitys kasvaa alati kasvavan tiedon määrän mukana. Hän toteaa myös, että ainoastaan symbolit yhdistävät ja sitovat yksityiskohtia, kuten lukemattomia johtamisen teorioita, kokonaisuuksiksi ja luovat tietoa, tavan ymmärtää asioita. Näin toimivat myös tarkastelun kohteena olevat tarinat, kuvaukset, jotka sisältävät suomalaisen johtamisen keskeisiä arvoja ja joiden keskeiset hahmot ovat kohonneet johtajan symboleiksi, arkkityypeiksi, jos käytetään psykoanalyttista terminologiaa.

3. Suomalaisen johtamisen kuvia

Tarkastelen tässä kolumnissa suomalaista johtamista kielikuvien, fragmenttien ja myyttien kautta. Edellä esitetyn perusteella on mahdollista olettaa, että eeposten johtajakuvat kertovat jotain olennaista ja pysyvää johtajasta, häneen liittyvistä arvoista ja myyteistä. Tämä olennaisuus ja pysyvyys liittyy kiinteästi suomalaisuuteen, kuten myytit liittyvät kansalliseen kulttuuriimme ja identiteettiimme. Lienee myös ilmeistä, että myyttiset johtajat ja johtamismallit ovat laajemmin tunnettuja ja mieleenpainuvampia kuin mitkään johtamista käsittelevät teoriat.

Postmodernin epistemologian mukaan tekstejä tarkastellaan sellaisinaan. Tekstien totuusarvo löytyy tekstien jäsenten keskinäisistä suhteista.

Lönnrot (1835) kirjoittaa Kalevalan ensimmäisen painoksen esipuheessa: Kalevalan kansassa oli monta sankaria, suurimmat heistä olivat Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen.

Vaikka Lönnrot (ks. Kuusi & Anttonen 1985, 137) ”karsi Väinämöisen mytologisia piirteitä ja lisäsi historiallis-inhimillisiä tuntomerkkejä”, Väinämöinen pysyi Kalevalan ”suurena miehenä”, ”pyhänä uroona”.

Väinämöisen merkitys tehdään selväksi heti eepoksen ensi sivuilla. Sotkan munista syntyy maa, taivas, aurinko, kuu ja pilvet. Niiden jälkeen veden emo luo vielä meren rannat, matalikot ja syvänteet, kunnes tulee Väinämöisen vuoro. Väinämöinen syntyi veden emosta ja ”kulki kohussa kolmekymmentä keseä, yhen verran talveaki”. (s. 5–12).

Väinämöisen poikkeuksellinen syntymä korostaa hänen erilaisuuttaan, myyttisyyttään ja asettaa hänet jumalista seuraavaksi. Samalla nousee esiin synnynnäisen johtajan teema. Tosin näkökulmaa laajennetaan myöhemmin selittämällä, että kukaan tietäjä ei voi toimia ilman perittyä intoutumiskykyä, ”ilman innotta isoni”, eikä vailla itse hankittuja tietoja, ”tieottani, taiottani”.

Myös Grint (1997, 2) käsittelee synnynnäisen johtajan teemaa ja kertoo, että suuri osa johtajista menestyy hyvin lukematta koskaan yhtään johtamista käsittelevää kirjaa. Tämä viittaa siihen, että johtamista ei voi opettaa: sen joko hallitsee tai ei. Toisaalta Grint ihmettelee, onko johtaminen ainoa inhimillisistä taidoista, jota ei voi kehittää kartuttamalla ymmärrystä ja käytännön kokemusta.

Ensimmäinen voimainkoitos Kalevalassa syntyy, kun Joukahainen, ”kuin itsekin jotain tiesi”, haastaa Väinämöisen kilpalaulantaan, jossa kisataan siitä kumpi on ”tieoilta parempi, muistannalta mahtavampi”. Väinämöinen voittaa Joukahaisen. (s. 25).

Huomattavaa on, että miesten paremmuus ratkaistaan tietämisen modaliteetilla, ei fyysisellä voimien mittelöllä.

Edellinen kuva jatkuu: Sisuuntunut Joukahainen haastaa Väinämöisen ”miekan mittelöhön”, johon Väinämöinen ei lähde. Joukahainen ei anna periksi, pilkkaa Väinämöistä ja lopulta Väinämöinen laulaa Joukahaisen suohon. (s. 33).

Väinämöinen osoittaa mielenmalttia eikä edes suuttuessa halua turvautua väkivaltaan. Hän selvittää tilanteen turvautumalla vahvimpaan kykyynsä – tietämiseen. Väinämöisessä korostetaan hänen tietäjän ominaisuuksiaan. Väinämöinen on ”kaikkien runojen salpa”, ”sanan ponto polvehinen”, ”ikuinen tietäjä” ja ”tietäjä iänikuinen”. (Ks. Haavio 1950, 307–308).

Väinämöinen ei käytä voimakeinoja sammonkaan ryöstössä: Ensin hän pyytää sampoa Pohjolan emännältä, mutta saatuaan kielteisen vastauksen hän päättää ryöstää sen. Ryöstö tapahtuu maltilla ja ovelasti: Väinämöinen nukuttaa Pohjolan väen kanteleensoitollaan ja heidän nukkuessaan Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen vievät sammon. (Ks. 597–602).

Sama esimerkki, jonka Väinämöinen antoi kieltäytyessään Joukahaisen haasteesta yksilötasolla, esitetään uudestaan koskien koko yhteisöä. Väinämöisen maltillinen käyttäytyminen estää Kalevalan ja Pohjolan kansojen ryhtymisen sotaan. Voimakeinojen sijaan Väinämöinen käyttää oveluutta ja lähes maagista osaamistaan nukuttamalla Pohjolan väen.

Väinämöinen on siis ennen kaikkea tietäjä, maagisten loitsujen ja luotteiden eli pyhien sanojen taitaja. Hän on kaikkien tietäjien malli, jolla on ”suussaan suuri tieto” (ks. Haavio 1967, 326).

Kalevalan kertomukset ovat paljolti fantasiaa, mutta Vänrikki Stoolin tarinat pohjautuvat historialliseen tapahtumaan – Suomen sotaan (1808–1809).

”Sorrettuna joukkomme jo seisoi,
hajallaan kuin karja kaitsijatta,
toivotonna, kuoloon tuomittuna.
Joukon järjestäjää meill’ ei ollut,
käskyä ei annettu, ei kuultu,
kunnes korven komeroista ryntäs
poika kerjäläisen, sankarsilmä,
ja meit’ äänens’ otteluhun käski.
Into uusi sydämiin nyt syttyi,
poistui, hänet tunsii kaikki,
hänen kanssaan miekan melskehesen

riensimme kuin ruoikkohon myrsky.”

(Runeberg, 22–23).

Johtajan tarpeellisuudesta ja välttämättömyydestä kertova myytti on hyvin yleinen ja laajalle levinnyt. Uskotaan ja esitetään, että ilman johtajaa olisi seurauksena kaaos ja epäjärjestys ja että kaiken toiminnan aikaansaaminen vaatii johtajan olemassaoloa. Gemmill ja Oakley (1992, 116) näkevät johtamisen sosiaalisena myyttinä, joka vahvistaa olemassa olevia uskomuksia ja rakenteita johtajien ja hierarkioiden tarpeellisuudesta. Johtajia tarvitaan, koska kaikki epävarmuus ja epäjärjestys, joka maailmassa vallitsee, välittyy yhteisöön johtajan suodattimen kautta ja johtajan uskotaan kykenevän hallitsemaan sitä.

Jatkan Vänrikki Stoolin tarinoiden kuvilla.

”Ens miehenä vaarahan ryntäilee,
väen käskevi seuraamaan.
Jumal’ auta, jos joku kuhnailee,
Kun Zidén on huutanut kerran:
”Hurraa, pojat, eespäin vaan!”
Näin pient’ oli joukkoa neuvoillut
Miten itse hän parhain ties;

äkseerauksiusta ei piitannut,
komentonsa se tää oli vainen:
”Mars, jäljissään joka mies.””
(Runeberg, 30).

Cajander (1992, 177) kuvaa luutnantti Zidénia uhkarohkeaksi, mutta suosituksi, koska hän esiintyi toverillisena miestensä joukossa. Esimerkillisyys ja turhan komentamisen vierastaminen ovat keskeisiä Zidénille osoitettuja ominaisuuksia.

von Fieandtia kuvataan piirteillä ja teoilla, jotka kuuluvat huonoina pidetyille johtajille.

”Joukossaan kun sitten hän
hiessä ja verissään,
sivaltaen ruoskallansa,
imeskellen piippuansa,
miehensä sai janahan,
pajunetit tanahan,
ryntäs joukkoon taajimpahan,
oli niin kuin kotonahan.”
(Runeberg, 47–50).

Runo päättyy tappioon, kotimaan kukistumiseen ja miesten vaivojen muisteluun. Antijohtaja toimii väkivallalla pakottaen, itse taka-alalle asettuen. Miehet arvioivat von Fieandtin tavan johtaa huonoksi ja samaa merkitsee myös runon surullinen loppu.

Suomalaisten pääjoukon johtaja Adlercreutz osoitti toisenlaisia piirteitä. Cajander (1992, 160) kuvaa Adlercreutzia seuraavasti: hän ”osoitti aina itse suurta rohketta, nähtiin aina kuumimmassa taistelun melksessä kehottavana, tyynnyttävänä ja johtavana.”

Rohkeus sopii erityisesti sotakuvaukseen, mutta se voidaan yhdistää johtajan kompetenssiin myös laajemmin. Kehottavuus, tyynnyttävyyt ja johtavuus esitetään positiivisen johtamisen attribuutteina.

Kolmannessa suomalaisen kirjallisuuden klassikossa, Seitsemässä veljeksessä, johtajuus ei ole etualalla. Selkein johtamisen kuva teoksessa, on kuvaus Tuomaasta, runossa Seitsemän miehen voima.

”Tuomas seisoo niin kuin tammi,
koska saarnaa Aaprahammi,
Jukolan Salomon suuri.”
(Kivi, 38).

Pitäydyn kolmen metaforan tulkinnassa ilmeisimpään. Ensimmäisessä Tuomasta verrataan tammeen, johon voidaan helposti yhdistää attribuutit suuri ja vakaa; Tuomas seisoo sanojensa ja tekojensa takana; hän on mies johon voi luottaa. Kahdessa seuraavassa metaforassa käytetään raamatun hahmoja, jotka molemmat avaavat valtavan virtuaalisen kentän, mutta nostavat päällimmäisenä selkeät kuvat mieleen. Aabraham on Israelin kansan isä ja johtaja. Salomonista mieleen nousevat viisaus ja oikeudenmukaisuus.

Seitsemässä veljeksessä on useimmiten kysymys kollektiivisesta päätöksenteosta. Yleensä kun jokin asia päätetään, joku veljeksistä alkaa puhua asiasta ja jos asia saavuttaa hyväksyntää joku toinen tai useampikin veljeksistä alkaa puhua asian puolesta. Näin tehdään enemmistöpäätöksiä päätöksenteon metodeja miettimättä. Seitsemän veljestä tarjoaa tällaisesta menettelystä useita esimerkkejä, mutta tässä tydydyn esittämään yhden:

”Juhani: Veljet, lyökäämme tulista kurraa vielä kerran kuin löimme ennen Toukolan tomuavilla teillä. Tässä on meillä sileä aho, ja mitä kantoja esteeksi, tempaisemme juurineen pois, ja tuolta otamme tarhallemme jatkoa nummen tasaisesta pinnasta. Nyt velisarja kahteen osaan, ja sen puolen miehet, jotka käyvät taisteluun tappiolle, nielköt ehtoolla juhdan lihaa kymmenen naulaa.

Tuomas: Olkoon sanottu.

Juhani: Kymmenen naulaa, veljet?

Eero: Juuri niin! Kymmenen naulaa rangaistukseksi heille, joita visainen kurra kaahaa.

Juhani: Kolme kummallekin puolen, se olis suurin kauppa, mutta meitä on seitsemän miestä.

Lauri: Pois luovun minä.”
(Kivi 1989, 199).

Ja niin päätettiin lyödä kurraa ja lyödä vetoa lopputuloksesta.

Enemmän kuin Seitsemässä veljeksessä johtajuus pääsee esiin Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa. Kuusi (1994, 191) vertaa Seitsemää veljestä Tuntemattomaan sotilaaseen: ”Jos Väinö Linna olisi kuvannut sodan ideaalijohtaja Koskelan tai tappaja Rokan tai humoristi Honkajoen tai neuroottisen antisankari Riitaojan kautta, hänen työnsä muistuttaisi vähemmän Seitsemää veljestä kuin nyt, kollektiivisine idoleineen.” Vaikka Tuntemattoman sotilaan näkökulma sodasta muodostuikin kirjan useiden henkilöiden kautta, siitä on löydettävissä selkeitä johtamisen kuvia.

Tuntemattoman sotilaan johtajista kirjan sivuilla esitellään ensimmäisenä kapteeni Kaarna, jolle annetaan arjalainen ulkomuoto.

”Hän oli iältään viisissäkymmenissä ja niin suoraryhtinen ja puhdaspiirteinen, että hän pienestä koostaan huolimatta vaikutti komealta.”
(Linna, 8).

Kaarnan ulkomuoto saavuttaisi varmasti laajan hyväksynnän ja lisäisi hänen uskottavuuttaan johtajana. Hyvät ihmiset, ilmeisesti myös johtajat, esitetään kirjallisuudessa usein kauniina ja komeina.

Kaarnan suhtautumisesta hänen miehiinsä kertoo seuraava lainaus:

”Kaarnan ja hänen miestensä suhde oli kyllä poikkeuksellinen. ’On siinä semmonen saatanan käpyhaukka, että et tuo toista rinnalle’, sanoivat miehet. Ja kuitenkin suhde oli kaikkea muuta kuin toverillinen. Ei kenenkään tarvinnut epäillä kuka sanoo milloin pelut pieniä on. Se oli vain Kaarnan välitön, ehdottomasti asiallinen ja oikeudenmukainen käytös, joka vaikutti miehiin.”
(Linna, 49).

Samalla kun kirja kertoo fiktiivisen hahmon kapteeni Kaarnan arvoista ja asenteista, se arvottaa johtajan hyvinä pidettäviä piirteitä: välitön, asiallinen ja oikeudenmukainen käytös.

Monien suomalaisten mieleen on syöpynyt kuva komppanian ensimmäisestä tulikokeesta, jossa komppania pysähtyy suolle kentän laidalta ampuvan tankin eteen. Kaarna saapuu paikalle ja aloittaa:

”Mikäs täällä? Mitä minä näen? Nyt, nyt te olette vallan erehtyneet. Ai...jaaai poojaat, poojaat. Ei sotaa näin käydä...Eheei. Eheei.”

Kaarna astelee nuoren vänrikin viereen ja sanoo ystävällisesti:

”Koitetaanhan uudelleen, vänrikki. Kyllä se lähtee.”

Kapteeni vetää syvään henkeä, astuu eteenpäin tikkusuorana ja huutaa:

”Hakkaa päälle pohjan poika”

(Linna, 57–58).

Räjähdys ja Kaarna vaipuu kasaan.

Johtajan toiminnan muodostavat ymmärtäväinen, ystävällinen suhtautuminen alaisiin, esimerkillinen toiminta ja oman elämän uhraaminen ryhmänsä puolesta.

Esimerkillisenä suomalaisena johtajan mainitaan usein hämäläisen pienviljelijän poika Vilho Koskela.

”Tanakkaruumiinen, vaaleatukkainen, sinisilmäinen, lovilleukainen ja niin vähäpuheinen, että oli saanut liikanimen Ville Vaitelias. Miehet olivat kuulleet huhuja hänen kunnostautumisestaan talvisodassa. Itse hän ei koskaan siitä puhunut sanaakaan... Käskeminen oli hänelle yleensä vaikeata, ja lisäksi hänen oli vaikea muotoilla käskyä, koska häntä jotenkin hävetti selvässä asiassa käyttää armeijan teennäistä komentotyyliä.”

(Linna, 9–10).

Ruumiillisten tuntomerkkien, hyvin suomalaisten, lisäksi aikaisemmat teot, aikaisempi kunnostautuminen vahvistaa Koskelan asemaa. Linna kuvaa hyvänä johtajana miestä, jonka performanssiin kuuluu käskemisen vaikeus ja teennäisen komentotyylin vierastaminen.

Seuraava kohta kertoo Koskelan filosofisesta suhtautumisesta miehiin ja johtajana olemiseen:

”Koskela kokoili reppuaan puuttumatta kysymykseen millään tavoin. Hänessä ei näkynyt jälkeäkään siitä, että hän olisi jotenkin pitänyt tätä purnausta kapinan oireena, vaan hän antoi miesten rauhassa purkaa mieltään. Tämä hiljainen maalaisväri oli kaikkein puolin eräänlainen luonnon täysosuma. Hänen valistuksensa rajoittui kansakoulun oppimäärään, mutta hänen terävä älynsä ohjasi häntä erehtymättömän varmasti jokaisessa tilanteessa oikeaan ratkaisuun...Nytkin hän tiesi aivan hyvin, että kun hän heittää repun selkäänsä ja lähtee, niin miehet seuraavat ilman muuta. Mutta jos hän jollakin tavoin alkaisi torjua noita katkeruuden ilmauksia, jäisivät ne miesten mieleen hautumaan kuitenkin ja paljon vaarallisempina.” (Linna, 168).

Koskelan älykkyyttä voitaisiin nimittää muodikkaasti emotionaaliseksi älykkyydeksi, jota pidetään muodollista koulutusta tärkeämpänä. Koskelan käyttäytymistä leimaa tarkka psykologinen ote ja tuntuma siitä, mitä ryhmän jäsenten mielessä liikkuu.

Luutnantti Lammion hahmoa käytetään toisinaan kuvaamaan piirteitä, jotka liittyvät ei-toivottuun johtamiskäyttäytymiseen. Päällisin puolin kaikki tuntuu Lammion kohdalla olevan paikallaan:

”Pitkän ja kaitakasvoisen helsinkiläisluutnantin itsetietoinen ylimielisyys koetteli Kaarnan kärsivällisyyttä...Lammio oli aktiiviupseeri ja Maasotakoulu oli pilannut hänet lopullisesti. Sieltä hän oli saanut käyttökseenä eleitä, joita vanha kapteeni katseli melkein hammasta purren. Miehet vihasivat Lammion ääntäkin, joka oli ilkeän kimeä hänen ladellessaan huoliteltuja sanojaan.” (Linna, 9).

Epämiellyttävä hahmo tehdään ulkoisestikin epämiellyttäväksi. Tärkeämpää tässä yhteydessä on kuitenkin kiinnittää huomio negatiivisiksi arvioituihin luonteenpiirteisiin, joita ovat itsetietoinen ylimielisyys ja käytöksen eleet, joita kapteeni Kaarna ei voinut sietää.

Lammion huonot ominaisuudet ja Koskelan hyvät ominaisuudet muodostavat kuvatuksen perusteella selväpiirteisen dikotomian.

4. Johtopäätöksiä

Morganin (ks. kpl 1) näkemyksen mukaan johtajien on pystyttävä sopeutumaan alati kasvavaan tiedon virtaan, hankkimaan asiasta syvempi ymmärrys, joka auttaa jäsentämään suunnatonta tiedon määrää. Johtamisen tuntemisessa tämä tiedon virran lisäys tarkoittaa Grintin (1997, 2) esimerkin mukaan sitä, että vuonna 1980 maailmassa julkaistiin päivittäin viisi englanninkielistä johtamista käsittelevää artikkelia, kun vuonna 1990 artikkelien määrä oli kasvanut kymmeneen. Tässä kolumnissa on esitetty yksi näkökulma siihen, millä tavalla tiedon jäsentymistä tapahtuu syvätasolla, suomalaisessa kulttuurissa.

Usein johtamisen teorioita ollaan valmiita soveltamaan sellaisenaan. Monet teoriat ovat lähtöisin USA:sta ja niiden juuret ovat amerikkalaisessa kulttuurissa. Kuitenkin kussakin kulttuurissa on joukko kaikille kulttuurin jäsenille yhteisiä ajatusmalleja, jotka muovaavat ihmisten käsityksiä toivotusta ja ei-toivotusta käyttäytymisestä.

Nämä ajatusmallit sisältävät myös tilanteita, joissa ihmiset toimivat yhdessä tarkoituksenaan saavuttaa yhteinen päämäärä, johon kukaan ryhmän jäsenistä ei yksin kykene – toisin sanoen tilanteita, joissa johtamista tapahtuu. Johtajien kykyihin kuuluu, että heidän on pystyttävä esittämään puheensa ja käyttäytymään tavalla, joka vastaa kohderyhmän käsityksiä ja odotuksia tilanteesta. Nämä kohderyhmän käsitykset ovat ainakin osittain jo etukäteen muovautuneet kulttuurisista myyteistä, jolle kaikki kulttuuriyhteisöön kuuluvat ovat altistuneet lapsuudesta asti.

Tällaiset ajatusmallit asettavat jo etukäteen ehtoja ihmisten sosiaalisesti hyväksyttävälle käyttäytymiselle ja kommunikaatiolle ja toimivat kaikkien johtamisteorioiden ja -kirjoitusten kokoavana syvätason nimittäjänä (ks. Aaltonen & Berry, 1997).

Kansallisten myyttien vaikutus jokapäiväiseen elämäämme tulee selväksi, kun ajatellaan Väinö Stoolin tarinoiden runoja Maamme, Porilaisten marssi tai Sotapoika, jotka sellaisenaan elävät Suomen kansan keskuudessa. Myös lukuisat hahmot – Sven Dufva, Lotta Svärd ja luutnantti Zidén – elävät suomalaisten mielessä. Monet isänmaalliset kuvaukset ovat nostattaneet kansallistuntoamme ja luoneet kansallista identiteettiämme. Kalevalan vaikutusta suomalaisuuteen on mahdotonta yliarvioida, eikä Kalevala vaikuta yksin, vaan kaikki Gallén-Kallelan maalaukset, Sibeliuksen sävellykset ja lukemattomat muut taideteokset, jotka ovat saaneet aiheensa Kalevalasta, ovat antaneet lisävärinsä ja –panoksensa Kalevalan voimalle (ks. Kuusi & Anttonen 1985, 185–248).

Tässä kolummissa käsiteltyjen eeposten johtajakuvissa on huomattavissa selkeää isomorfiia. Kalevalan, Väinö Stoolin tarinoiden ja Tuntemattoman sotilaan positiivisten, ”hyvien” johtajien, Väinämöisen, Zidénin, Adlercreutzin, Kaarnan ja Koskelan kuvat muistuttavat toisiaan. Väinämöinen eroaa muista selvimmin, koska hänen laulajan ja tietäjän ominaisuuksiaan korostetaan jatkuvasti, kun taas sosiaalisia taitoja vaativat tilanteet jäävät vähemmälle huomiolle. Zidénin, Adlercreutzin, Kaarnan ja Koskelan hahmojen välillä ei voida löytää täyttä homomorfiia johtuen teemojen, kirjailijoiden ja aikakausien erilaisuudesta, mutta heitä kuvaavien kuvien samankaltaisuudesta ei voida olla eri mieltä. Tärkeimpinä positiivisina piirteinä nousevat esiin alaisten hyväksyntä, toverillisuus, esimerkillisyys ja turhan komentamisen välttäminen. Tärkeäksi muodostuu ennen kaikkea alaisten huomioon ottaminen ihmisinä, yksilöinä ja heidän tunteittensa ja näkökulmansa arvostaminen.

von Fieandt ja Lammio kuvaavat ei-toivottuja johtajia, joille on yhteistä kykenemättömyys asettua johdettavien tasolle, päästä lähelle heitä ja ymmärtää heitä. Toisin sanoen heiltä puuttuu juuri niitä sosiaalisia taitoja, joita johtamista koskevassa kirjallisuudessa pidetään hyvän johtajan ominaisuuksina.

Johtamisen luonteenpiirteoriat ja tutkimukset ovat tuoneetkin esiin lukemattoman määrän johtajille tarpeellisia luonteenpiirteitä. Grintin (1997,3) mukaan niitä on 127. Nämä luonteenpiirteet vaihtelevat karismaattisesta johtajasta ihmisten johtajaan. Grint arvioi kuitenkin, että paremman käsityksen kuin yksittäiset luonteenpiirteet antaa luonteenpiirteiden vertailu vastapareittain.

Tässä kolummissa on tuotu esiin suomalaisen johtamisen myyttiset vastakohtaparit, jotka kertovat siitä, mitä käsitämme hyvällä ja huonolla johtajalla. j

Lähdeviitteet

- Aaltonen, Mika (1997) Suomalaisen johtamisen arvojen ja alkukuvien jäljillä? Myytit ja konnotaatiot lukiolaisten johtamiskäsityksissä. Kirjapaino Grafia Oy: Turku
- Aaltonen, Mika & Berry, Michael (1997) Kansalliset eepokset luovat johtamisen malleja. *Talouselämä* 35/97.
- Barthes, Roland (1990) *The Fashion System*. University of California Press: Berkeley and Los Angeles.
- Cajander, Paavo (1992) Tietoja runoissa mainituista henkilöistä ja paikoista. Teoksessa: Väinö Stoolin tarinat, 160–182. Otava: Helsinki.
- Calvino, Italo (1993) *Six Memos for the Next Millenium*. Jonathan Cape: London.
- Foucault, Michel (1973) *The Order of Things. The Archeology of Human Sciences*. Random House Inc: New York.
- Gemmill, Gary & Oakley, Judith (1992) Leadership: An Alienating Social Myth? *Human Relations* 1992 Feb, Vol. 45:2, 113–129.
- Greimas, A. J. (1980) *Strukturaalista semantiikkaa*. Tammer-Paino: Tampere.
- Grint, Keith (1997) *Leadership. Classical, Contemporary, and Critical Approaches*. Oxford University Press Inc.: New York.
- Haavio, Martti (1950) *Väinämöinen*. Helsinki.
- Haavio, Martti (1967) *Suomalainen mytologia*. WSOY: Porvoo.
- Honko, Lauri (1987) *Kalevala ja maailman eepokset*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Jung, C. G. (1959) *The Basic Writings of C. G. Jung*. Ed: V. S. de Laszlo. Random House: New York.
- Kivi, Aleksis (1989) *Seitsemän veljestä*. Otava: Helsinki.

- Kuusi, Matti (1994) *Mind and Form in Folklore. Selected Articles*. Raamattutalo: Pieksämäki.
- Kuusi, Matti & Anttonen, Pertti (1985) *Kalevalalipas*. Raamattutalo: Pieksämäki.
- Linna, Väinö (1956) *Tuntematon sotilas*. WSOY: Porvoo.
- Lotman, Juri (1995) *Kirjallisuus ja mytologia*. Teoksessa: *Parnasso Ensimmäinen kirja 1995*, 55–67.
- Lönnrot, Elias (1963) *Kalevala*. WSOY: Porvoo.
- Morgan, Gareth (1997) *Images of Organization*. Sage Publications Ltd: London.
- Nenonen, Marko (1998) *Informaatiotulvasta tietoa ja ymmärrystä*. Helsingin Sanomat 11.1.1998.
- Ollus, Mikko (1989) *Väinämöisen juuret*. Kustannus Oy Dekadi: Helsinki.
- Runeberg, Johan Ludwig (1992) *Vänrikki Stoolin tarinat*. Otava: Helsinki.
- Soikkeli, Markku (1995) *Kansallinen mytologia vallan välineenä*. Teoksessa: *Ajan arvot ja sankarit*. Ed: Blomstedt, Jan – Löhmus, Maarja – Tarasti, Eero, 144–151. Oy Grief: Tartto.
- Storr, Anthony (1973) *Jung*. Fontana Paperbacks: London.
- Vahing, Vaino (1995) *Kieli, poetiikki, skitsofreenikko*. Teoksessa: *Ajan arvot ja sankarit*. Ed: Blomstedt, Jan – Löhmus, Maarja – Tarasti, Eero, 97–104. Oy Grief: Tartto.